

De contrastieve studie van prosodische systemen: het geval van het Frans en het Nederlands

Laurent Rasier, Université catholique de Louvain

I

Inleiding

In Rasier (2003) heb ik een overzicht gegeven van mijn promotieonderzoek dat handelt over de prosodie van de tussentaal van vreemdetaalleerders. In deze studie gaat het mij erom de fonetische realisatie, de plaatsing en de functies van zinsaccenten in het Nederlands van Franstaligen en in het Frans van Nederlandstaligen in kaart te brengen. Aan dit onderzoek, dat in feite het vervolg is op mijn afstudeerscriptie (zie Hiligsmann & Rasier 2002 voor een overzicht van de resultaten), ligt een contrastieve studie van het Franse en het Nederlandse prosodische systeem ten grondslag.

In deze bijdrage wordt verslag uitgebracht van deze vergelijking van de prosodische eigenschappen van het Frans en het Nederlands. Er wordt eerst kort ingegaan op de verschijningsvormen en de communicatieve functies van de prosodie in het algemeen. Daarna wordt nagegaan welke prosodische vormen er in de twee talen bestaan en hoe die in het communicatieproces gebruikt worden. Tenslotte worden de theoretische en didactische implicaties van deze contrastieve studie aan de orde gesteld.

2

Vormen en functies van de prosodie in het communicatieproces

Het woord *prosodie* komt uit het Grieks en betekent letterlijk 'datgene wat bij de muziek hoort' (Fox 2000). In feite vormt de prosodie de melodische en ritmische omlijsting waarin de overige onderdelen van de taal ingevoegd zijn. Deze *prosodische* structuur vertoont een ambivalent karakter dat

m.i. het best kan worden omschreven als de 'paradox van de prosodie'. Hiermee wordt bedoeld dat die tegelijkertijd universeel en taalspecifiek is. Taaltypologisch onderzoek geeft immers te denken dat alle talen ter wereld over een (vorm van) prosodie beschikken, maar dat zowel haar fonetische en fonologische basis als haar communicatieve functies van taal tot taal verschillen (Hirst & Di Cristo 1998).

Verder kan de prosodie ook als een multiparametrisch verschijnsel worden beschouwd. In fonologisch opzicht gaan de meeste auteurs er namelijk van uit dat elke taal (variëteit) tenminste de volgende drie soorten prosodische vormen bezit: ritme, accentuering en intonatie. Deze vormen worden in het spraakgeluid gerealiseerd a.h.v. een aantal fonetische parameters die ik in wat volgt, in meer details ga toelichten en waarvan het samenspel het ontstaan van een prosodische structuur mogelijk maakt.

Bij het spreken wordt de lucht die uit de longen en de onderste luchtwegen stroomt, in de larynx in beweging gebracht. Dit heeft tot gevolg dat de stembanden beginnen te trillen. In de akoestische fonetiek wordt de trillfrequentie van de stembanden *grondfrequentie* (F_0) genoemd. Perceptief wordt die geassocieerd met de variaties van de toonhoogte waardoor die lange tijd is beschouwd als het voornaamste correlaat van de intonatie ('de melodie'). Andere akoestische componenten van spraak die een centrale plaats innemen in de prosodische structuur van natuurlijke talen, zijn de duur en de intensiteit. Deze fysische verschijnselen worden waargenomen als variaties van de lengte en de luidheid. Hoe de verschillende parameters in het Franse en Nederlandse prosodische systeem gebruikt worden, wordt in het tweede deel van deze bijdrage in meer details besproken. Eerst wil ik een paar woorden zeggen over de functies van de prosodie in het communicatieproces.

Als we de vakliteratuur erop naslaan, zien we dat de prosodie een centrale rol speelt in het signaleren van belangrijke informatie, het verbinden van woord(groep)en die samen een betekenisseenheid vormen, het onderscheiden van woordvormen (b.v. *nobel* – *nobel*, *appel* – *appel*)¹, modaliteiten (vragen, mededelingen), attitudes en/of emoties. Voorts wordt wel eens geclaimd dat de prosodie ook een sociale functie heeft (Chun 2000, Thio & Verboog 1998). Hiermee bedoelt men dat ze de luisteraar over de sekse, leeftijd, geografische herkomst of sociale klasse van de spreker informeert. Het lijkt geen twijfel dat de prosodie zulke inlichtingen verschaft, maar het gaat hier m.i. in de meeste gevallen minder om een echte linguïstische functie dan om een onbewust proces dat voor een groot deel fysiologisch bepaald wordt. Hiernaast dient onderstreept dat de communicatieve functies van de prosodie van taal tot taal kunnen ver-

schillen (Hirst & Di Cristo 1998). Dit zal wellicht ook blijken uit de contrastieve analyse van het Frans en het Nederlands die hieronder voorgesteld wordt.

3

De prosodie van het Frans en het Nederlands: een contrastieve blik

3.1

Het ritme: 'syllable-timing' tegenover 'stress-timing'

Een eerste contrast tussen de twee talen heeft te maken met hun ritmische eigenschappen. In dit verband merkt men in het prosodie-onderzoek een tendens om ritmeverschillen tussen talen als typologisch criterium te hanteren. In het verlegde van Pike (1945) en Abercrombie (1967) poneert men namelijk dat er twee soorten ritmische categorieën bestaan die hetzij op de syllabe, hetzij op de klemtoon berusten. Terwijl de twee ritmische patronen volgens de eerste auteur binnen eenzelfde taal kunnen voorkomen (b.v. in verschillende taalregisters), zijn alle talen volgens Abercrombie (1967) ofwel 'syllable-timed', ofwel 'stress-timed'.

In de 'stress and syllable timing hypothesis' (voortaan SSH) van de auteur speelt het begrip 'isochronie' een centrale rol. Hiermee bedoelt hij het op regelmatige tijdsintervallen terugkeren van een bepaald verschijnsel. In 'syllable-timed' talen zoals het Frans en het Spaans zijn het de syllaben die ongeveer even lang duren en die dus op gelijke tijdsintervallen gerealiseerd worden. In dit geval spreekt men van syllabe-isochronie. In de 'stress-timed' groep is er eerder sprake van klemtoonisochronie, want in dit type talen komen de klemtonen ongeacht het aantal tussenliggende onbeklemtoonde lettergrepen op vergelijkbare intervallen voor. Dit is m.n. het geval in het Nederlands en in het Engels.

Laat ik hier meteen aan toevoegen dat echte isochronie tot op de dag van vandaag nog nooit gemeten is, maar dat deze term toch in vrijwel alle publicaties over ritme gebezigd wordt. Dit komt doordat die in zekere mate de perceptieve werkelijkheid weerspiegelt. Als isochronie überhaupt bestaat, kan die dus het best als een perceptiefverschijnsel worden gezien. In dit opzicht is het m.i. niet uitgesloten dat ritmische verschillen tussen talen – althans voor een deel – toe te schrijven zijn aan hun accentstelsel en aan verschijnselen die hiermee verband houden (b.v. het al dan niet toepassen van vocaalreductie in onbeklemtoonde lettergrepen). Voor uitgebreider informatie over isochronie verwijs ik o.a. naar Cauldwell (2002),

Dauer (1993) en Rietveld & Van Heuven (1997: 281-286). In wat volgt, ga ik dieper in op de accentuering.

3.2

De accentuering: 'vast' tegenover 'vrij' accentpatroon

Een ander punt waarop het Franse en het Nederlandse prosodische systeem van elkaar verschillen, is de accentuering. Op woordniveau wordt er in de vakliteratuur een onderscheid gemaakt tussen talen met een *vaste* klemtoon en talen met een *vrije* klemtoon. In het Frans, dat over een *vaste* klemtoon beschikt, ligt die voor de hele woordenschat op de laatste uitgesproken syllabe die geen [ə] bevat. Andere talen van dat type zijn o.a. het Hongaars en het Pools waar de eerste respectievelijk de voorlaatste syllabe benadrukt wordt.

In talen met een *vrije* klemtoondistributie verschilt de plaats van de klemtoon van woord tot woord. Tot deze groep behoren o.a. het Nederlands, het Duits, het Engels en het Spaans. In deze talen is het ook mogelijk om woordparen te vinden waarin een verschil in klemtoonpositie gepaard gaat met een verschil in betekenis. Denk b.v. aan het Nederlandse paar *voorkomen* (zich voordoen) – *voorkomen* (beletten). In dit geval fungeert de woordklemtoon dus contrastief of woordonderscheidend. In talen met een *vast* klemtoonpatroon daarentegen geeft de woordklemtoon aan waar woorden in de spraakstroom beginnen en eindigen. Hij vervult m.a.w. een demarcatieve of woordscheidende functie.

Naast functionele contrasten tussen de twee talen zijn er ook verschillen in de fonetische realisatie. In het Nederlands wordt het woordaccent voornamelijk gerealiseerd a.h.v. een melodische beweging, een aanzienlijke verlenging van de benadrukte syllabe (ca. 50%) en een lichte toename van de intensiteit (Streefkerk 2002). In het Frans daarentegen is vooral de verlenging van de beklemtoonde lettergreep van belang. Soms gaat die ook gepaard met een melodische beweging (Lacheret-Dujour & Beaugendre 1999).

Een ander kenmerk van de Franse woordklemtoon is dat die in grotere gehelen zodanig vervaagt dat die waargenomen wordt als een *woordgroeppac-*cent (Garde 1968). In functioneel opzicht dient het als ankerplaats voor de intonatie, hetgeen Rossi (1979: 13-14 & 39) ertoe leidt het Frans als '*une langue sans accent*' te beschouwen:

En raison du syncrétisme de l'accent et de l'intonation dans une unité, le syntagme, où seule la modulation (...) assume une fonction

linguistique, on ne peut pas identifier l'accent comme une unité indépendante. Il semble donc que la désaccentuation du mot dans le groupe intonatif soit un corollaire inévitable de l'état de langue sans accent (...). Le français est une langue sans accent, en ce sens que l'accent et l'intonation ne constituent, ni par leur nature, ni par leur fonction, deux unités distinctives.

Hier verliest de auteur uit het oog dat het Frans ook *secundaire accenten* kent die in grotere eenheden duidelijk hoorbaar zijn en die niet als ankerplaatsen voor de intonatie fungeren (Fonagy 1979). Volgens Mertens (1987) worden die secundaire accenten op de eerste dan wel de tweede syllabe van het woord gerealiseerd. In functioneel opzicht vallen ze in drie categorieën uiteen.

Een eerste type secundaire woordklemtoon vindt men in '*un chignon gris*'. In deze woordgroep wordt het woordfinale accent van het substantief naar de eerste syllabe verplaatst om de opeenvolging van twee primaire klemtonen te vermijden. Men spreekt in dit geval van '*accent rythmique*'. Soortgelijke tendens om '*stress clashes*' te vermijden, vindt men m.m. ook in het Nederlands (Baart 1987). Vergelijk in dit verband *directeur Vermizer* met *directeur Janzen* ('t Hart 1998: 98). Hiernaast drukt een tweede type klemtoon de gemoedstoestand van de spreker of zijn houding t.o.v. de inhoud van de zin uit. Voorbeelden van dit '*accent emphatique*' zijn '*C'est fantastique!*' en '*C'est incroyable!*'. Tenslotte is het in het Frans ook mogelijk om via een '*accent de focalisation*' een zinslelement dat vanwege zijn syntactische plaats geen hoofdaccent mag krijgen, toch op de voorgrond te plaatsen.

Zo'n '*accent de focalisation*' bestaat ook in het Nederlands waar men de termen '*zinsaccent*' en '*contrastaccent*' hanteert. In de tweede helft van de vorige eeuw heeft de vraag welke woorden in de zin in aanmerking kunnen komen voor zinsaccent, vrij veel pennen in beweging gebracht. In wat volgt, wordt deze discussie kort toegelicht.

In de eerste studies gaat men uit van het type constructie, de syntactische plaats, de grammaticale functie of de lexicale categorie van het woord (De Groot 1962, Stutterheim 1964). De achterliggende gedachte is namelijk dat het plaatsen van accenten een voorspelbaar proces is dat het best in syntactische termen kan worden beschreven. Hier is aan het einde van de jaren '60 echter verzet tegen gekomen. Men is toen overgegaan tot een aanpak waar de context, de informatieve waarde van de constituenten en de communicatieve intentie van de spreker centraal staan (Halliday 1967, Bolinger 1972). In deze visie is de plaats van de zinsaccenten dus zo goed als onvoorspelbaar. In de huidige modellen merkt men een zekere consensus

omtrent de noodzaak van syntactische én pragmatische informatie (Gusenhoven 1983, Baart 1987, Haan 2001). Laat ik dit illustreren a.h.v. enkele voorbeelden²:

- (1) Ik zeg niet [be]staan maar [ver]staan (nauwe focus).
- (2) (Heb je het al gehoord?) [Xvonne is gearresteerd] (in Marseille)
- (3) (Wat is er aan de hand?) [Mijn sleutels zijn verdwenen] (brede focus)

In de focusbenadering selecteert de spreker eerst materiaal dat hij bijzonder relevant vindt en dat hij in focus wil plaatsen. Het gaat hier om zinslelementen van variabele grootte. Is de focusverdeling bekend, dan wordt de plaats van de accenten afgeleid uit de lexico-syntactische structuur van de zin. Een belangrijk uitgangspunt bestaat er in dit opzicht in dat er per focusdomein alleen maar één zinsaccent mag voorkomen. Zijn er in de uiting meerdere elementen met een grote nieuwswaarde, dan worden ze in afzonderlijke domeinen geplaatst (zie de zinnen 1 en 2). Verder dient opgemerkt dat contrastaccenten heel vaak binnen een nauw focusdomein worden gerealiseerd (zie zin 1) (Vallaury 2000: 229).

Om dit overzicht van het Franse en het Nederlandse accentsysteem af te ronden, wil ik nog wijzen op een vrij recente ontwikkeling in beide talen, nl. de verschuiving van het accent naar de eerste lettergreep of het eerste woord van een woordgroep (Van der Horst 1999, Oakes 2002). Nederlandse voorbeelden van deze nieuwe tendens zijn o.a. de eerste trein naar Den Haag *ver*trekt vandaag *van* spoor zes, wij *pre*senteren u onze *vi*oliste *Margriet* Kramer. Het effect is een nadrukkelijk onderstrepen van wat men zegt. Dit verschijnsel dat vooral hoorbaar is op radio en televisie (maar ook op stations en tijdens openbare manifestaties) moet volgens Van der Horst (1999: 406-407) echter niet worden gezien als een taalverandering. Dit komt doordat die speciale nadruk – die in het Frans bekend staat als ‘accent barytonique/didactique’ (Fonagy 1979, Lucci 1979) – nauw verbonden is met een bepaalde spreekstijl en/of situatie. Voor meer informatie verwijs ik naar Fonagy (1979), Lucci (1979), Van der Horst (1999) en Oakes (2002).

3-3

De intonatie

Een ander belangrijk aspect van de prosodie van het Frans en van het Nederlands dat ik in deze paragraaf onder de loep wil nemen, is de intonatie. In het communicatieproces wordt die in de eerste plaats waargenomen als variaties van de toonhoogte (F_0). In de twee talen fungeren de syllaben

met hoofdklemtoon als ankerplaatsen voor deze melodische bewegingen. In de meeste studies wordt het intonatiepatroon van Franse enkelvoudige zinnen beschreven als een geleidelijke stijging van de toonhoogte (‘protase’) gevolgd door een geleidelijke daling (‘apodose’) (Bechade 1992: 64, Di Cristo 1998: 200). Dit patroon vinden wij m.m. in samengestelde zinnen terug. In dit geval stijgt de F_0 op de lettergrepen met een woordgroepaccent behalve in zinsfinale positie waar de melodie daalt (Di Cristo 1998: 214).

In het Nederlands daarentegen worden mededelende zinnen gekenmerkt door een opeenvolging van ‘punthoeden’ en/of ‘platte hoeden’ in combinatie met een dalende toon (‘t Hart 1998: 101). Het *punthoedpatroon* dat in principe op alle benadrukte syllaben van een uiting kan worden gerealiseerd, bestaat uit een toonhoogtestijging onmiddellijk gevolgd door een daling. Veel frequenter is echter een contour waar de stijging en de daling van de punthoed van elkaar losgekoppeld worden en waar alle tussenliggende syllaben op een hoge toon worden uitgesproken. Het toonhoogteverloop neemt dan de gedaante aan van een *platte hoed*. Opmerkelijk is in dit verband dat vooral de laatste twee accenten in de zin in aanmerking komen voor zo’n patroon. Voor meer informatie over de zonetenoemde contouren en mogelijke varianten daarop, zie men o.a. ‘t Hart (1998) en ‘t Hart e.a. (1990).

Als we nu het intonatiepatroon van vraagzinnen van dichterbij bekijken, dan zien we dat vragen zich in de eerste plaats onderscheiden door een opvallende finale toonhoogtestijging. Voor het Nederlands dat over syntactische, lexicale en prosodische strategieën beschikt om vragen aan te geven (zie tabel 1; overgenomen uit Rietveld & Van Heuven 1997: 278), laat Haan (2001) zien dat de graad van prosodische markering in feite afhangt van de mate van lexico-syntactische vraagaanduiding. Het ziet er namelijk naar uit dat sprekers het ontbreken van lexicale en/of syntactische signalen compenseren met een extra duidelijke vraagintonatie. Dit is m.n. het geval in ‘declaratieve vragen’.

Vraagtype + voorbeeld	Vraagwoord	‘inversie’	Prosodie
Vraagwoordvraag Wanneer wil Maria haar mandoline verkopen?	+	+	+
Ja/nee-vraag Wil Maria haar mandoline verkopen?	-	+	+
Declaratieve vraag Maria wil haar mandoline verkopen?	-	-	+

Tabel 1: Vormkenmerken van drie soorten vragen in het Nederlands

Ook in het Frans worden lexicale, syntactische en prosodische procédés aangewend om vragen aan te geven. Zo kunnen ja/nee-vragen b.v. d.m.v. de 'inversie' van het onderwerp en het werkwoord, 'Est-ce que...' en/of de pro-
sodie worden gemarkeerd. In dit laatste geval constateert men een duidelijke stijging van de toonhoogte op de laatste lettergreep van de zin.

Gaat het de spreker echter om een bevestiging van wat voorafgaat, dan stijgt de toonhoogte op de voorlaatste syllabe van de vraag en daalt die er meteen na (zie zin 4). Dit patroon vinden wij m.m. in aanhangselvragen terug. Hier wordt in feite een mededelende zin gecombineerd met een korte vraag van het type *oui?, si?, non?, hein?, n'est-ce pas?* In functioneel opzicht houdt de aanhangselvraag een bevestiging of ontkenning van het voorgaande in (zie zin 5). De volgende twee voorbeelden uit Di Cristo (1998: 204) illustreren de twee soorten vragen en toonhoogtecontouren:

(4) Il s'en va?

[↑ ↓]

(5) Elle est malade, non?

[↑ ↓ ↑]

In verband met de vraagwoordvragen kan er een onderscheid worden gemaakt tussen 'neutrale vraagwoordvragen' en 'echovragen'. In dit laatste geval herhaalt men in enigszins andere vorm een vraag die men b.v. niet goed heeft begrepen. Over het algemeen vertonen echovragen hetzelfde intonatiepatroon als ja/nee-vragen, nl. een opvallende toonhoogtestijging op de laatste lettergreep. In neutrale vraagwoordvragen daarentegen constateert men meestal een stijging van de grondfrequentie op het vraagwoord waarna die net zoals in mededelende zinnen geleidelijk aan daalt (Di Cristo 1998: 205-206):

(6) A qui as-tu prêté ce livre?

[↑ > ↓]

Staat het vraagwoord na het vervoegd werkwoord (b.v. 'Vous voyagez comment?'), dan hanteert men dezelfde contour als in mededelende zinnen, d.i. de toonhoogte stijgt op het werkwoord en daalt op het vraagwoord. Voor meer details over vraagzintonatie verwijst ik o.a. naar Di Cristo (1998) en Haan (2001). In Di Cristo (1998) vindt men ook informatie over het intonatiepatroon van Franse uitroepende en gebiedende zinnen. Voor zover ik heb kunnen nagaan, zijn deze twee aspecten voor het Nederlands nog niet onderzocht.

Communicatieve functies van de prosodie in het Frans en in het Nederlands

In een contrastieve studie van prosodische systemen is het m.i. van belang om ook aandacht te besteden aan de functionele contrasten/parallellel en tussen de bestudeerde talen. Daarom worden in deze paragraaf enkele belangrijke functionele verschillen/overeenkomsten tussen de Franse en de Nederlandse prosodie op een rijtje gezet. Ik beperk me hier echter tot de linguïstische functies van de prosodie. Haar paralinguïstische functies (b.v. het uitdrukken van attitude en emotie) worden dus buiten beschouwing gelaten.

Een belangrijk functioneel verschil tussen de twee talen heeft te maken met hun accentstelsel. Zoals gezegd, wordt de Nederlandse woordklemtoon in de eerste plaats gebruikt om woordparen van het type *appel – appel, worden – voorkomen* van elkaar te onderscheiden. In dit geval draagt hij dus bij tot het activeren van een bepaalde betekenis in het mentale lexicon. In het Frans bestaat deze mogelijkheid niet. In deze taal geeft de klemtoon voornamelijk aan waar woorden in de spraakstroom eindigen. Zo'n demarcatieve functie vinden wij m.m. op zinsniveau terug. Het Franse primaire accent op de laatste syllabe van de woordgroep signaleert namelijk het einde van een woordgroep, terwijl het secundaire woordgroepen het begin van een nieuwe woordgroep aankondigt.

Er zijn echter ook een aantal raakvlakken tussen de twee prosodische systemen. Zo beschikken de twee talen over de mogelijkheid om informatief belangrijke woorden/zinsdelen a.h.v. prosodische middelen (m.n. nadruksaccenten) op de voorgrond te plaatsen (d.i. te rhematiseren). In het Nederlands wordt hier heel vaak gebruik van gemaakt. In het Frans daarentegen zorgt het vastere intonatiepatroon ervoor dat men eerder syntactische procédés (b.v. gekloofde zinnen of dislocaties) hanteert. Dit betekent echter niet dat het Nederlands nooit een beroep doet op dergelijke middelen (b.v. vooropplaatsing), maar in deze taal is de rhematisering bij voorkeur impliciet. Hier hebben Franstalige leerders heel veel moeite mee (Hilgsmann & Rasier 2002). Of dit ook het geval is met Nederlandstalige leerders van het Frans, blijft voorlopig een open vraag.

In de twee talen maakt de prosodie het ook mogelijk om modaliteiten (b.v. vragen, mededelingen) van elkaar te onderscheiden (zie ook 2.3.) en om woorden met elkaar te verbinden die samen een betekenseenheid vormen. Volgens Gussenhoven (2002) vormt de eerste mogelijkheid de fonetische verschijningsvorm van de zogenaamde 'Frequency Code', d.w.z. een tendens bij mensen om d.m.v. een laag resp. hoog intonatiepatroon zeker-

heid resp. onzekerheid uit te drukken³. In verband met de tweede zonet genoemde functie van de prosodie dient opgemerkt dat die regelmatig te berde gebracht wordt wanneer men wil laten zien dat de prosodie in feite 'un actualisateur de la hiérarchie syntaxique' is (Rossi 1979: 39). Om dit aan te tonen, wordt meestal een beroep gedaan op minimale zinsparen waar een verschil in intonatie een verschil in betekenis met zich mee brengt. Vergelijk in dit opzicht de onderstaande (a)-zinnen met de corresponderende (b)-zinnen:

(7a) C'est bien, ça! tegenover (7b) C'est bien ça!

[↑ ↓] [↓ ↓ ↑]

(8a) 'Daan', zei de baas, 'is te laat' tegenover (8b) Daan zei: 'de baas is te laat'.

Onderzoeken naar gesprekken waar proefpersonen erop los mogen praten, laten echter zien dat er geen één-op-één-relatie bestaat tussen prosodie en syntaxis. In dat soort taalgebruik treft men namelijk heel vaak voorbeelden aan waar de prosodie de communicatieve dynamiek van ongemarkeerde zinnen herdefinieert door een element dat een syntactisch zwakke plaats inneemt toch nog op de voorgrond te plaatsen:

(9) Ik heb het gedaan (niet Peter).

(10) Ik heb het boek aan Jan gegeven (niet de plaat).

Dit heeft ertoe geleid dat fonologen in hun theoretische modellen de prosodie een zekere autonomie zijn gaan toekennen. Dit impliceert natuurlijk niet dat er geen beperkingen (kunnen) zijn. In dit verband gaat men er hoe langer hoe meer van uit dat die pragmatisch van aard zijn, en dat er een verband bestaat tussen prosodie en de informatieve geleiding van de zin. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen hoe deze relatie tot uiting komt in het Frans en in het Nederlands. In de bestaande (contrastieve) studies van dit aspect wordt immers (bijna) uitsluitend rekening gehouden met de syntactische strategieën om de informatiestructuur van de zin te coderen (zie b.v. Sleeman e.a. 2000, Pekelder 2002).

3

Conclusie

In deze bijdrage heb ik een overzicht gegeven van de prosodie van het Frans en het Nederlands. Hierbij hoop ik te hebben aangetoond dat de twee sys-

temen in meerdere opzichten heel anders functioneren. Bij wijze van besluit wil ik er nog op wijzen dat dergelijke contrastieve studies van prosodische systemen ons inzicht in de universele en taalspecifieke aspecten van de prosodie aanzienlijk kunnen vergroten. Hiernaast maakt zo'n contrastieve aanpak het ook mogelijk om talen t.o.v. elkaar te situeren en nauwkeurig te typeren. In methodologisch opzicht zouden de auteurs van typologische studies m.i. hun voordeel moeten doen met de resultaten van onderzoeken naar de leerderstaal. De bestudering van hetverwervingsprocessen van een tweede/vreemde taal is immers bijzonder geschikt om verschillen en/of overeenkomsten tussen talen aan het licht te brengen. Omgekeerd vormt de contrastieve studie van de moedertaal en de doeltaal van de leerders een noodzakelijke eerste stap, wil men interferentiegevallen kunnen traceren. In verband met de studie van transfer kan de contrastieve studie van tussentalen tot zeer interessante resultaten leiden, hetgeen ongetwijfeld tot beter prosodie-onderwijs kan leiden (Rasier 2004). In deze visie vullen contrastief taalonderzoek en tussentaalstudies elkaar dus mooi aan.

Bibliografie

- ABERCROMBIE, D. (1967), *Elements of general phonetics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- BAART, J.L.G. (1987), 'Focus en accent in het Nederlands', in: *GLOT: Tijdschrift voor Taalwetenschap*, 10, 293-311.
- BECHADE, H.D. (1992), *Phonétique et morphologie du français moderne et contemporain*, Paris: Presses Universitaires de France.
- BELL, B. & I. MARLIEN (eds) (2002), *Speech Prosody 2002. Proceedings of the first international conference on speech prosody*, Aix-en-Provence, 11-13 april 2002, BOLINGER, D. (1972), 'Accent is predictable (if you're a mind-reader)' in: *Language*, 48/3, 633-644.
- CAULDWELL, R.T. (2002), 'The functional irhythmicality of spontaneous speech: a discourse view of speech rhythms', in: *Applied language studies*, 2/1, 1-24.
- CHUN, D.M. (2000), *Discourse intonation in L2. From theory and research to practice*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- DAUER, R.M. (1993), 'Stress-timing and syllable-timing reanalyzed', in: *Journal of phonetics*, 11, 51-62.
- DE GROOT, A.W. (1962), *Inleiding tot de algemene taalwetenschap*. Tevens inleiding tot de grammatica van het hedendaagse Nederlands, Groningen: Wolters-Noordhoff.

- DI CRISTO, A. (1998), 'Intonation in French', in: D. Hirst & A. Di Cristo (eds), 195-218.
- FONAGY, I. (1979), 'L'accent français: accent probabilitaire. Dynamique d'un changement prosodique', in: I. Fonagy & P.R. Léon (eds), 123-233.
- FONAGY, I. & P.R. LEON (eds) (1979), *L'accent en français contemporain*, Studia Phonetica 15, Ottawa: Didier.
- FOX, A. (2000), *Prosodic features and prosodic structure. The phonology of suprasegmentals*, Oxford: Oxford University Press.
- GARDE, P. (1968), *L'accent*, Paris: Presses Universitaires de France.
- GELDERBLOM, A., C. TER HAAR, G. JANSSENS, M. KRISTEL & J. PEKELDER (eds) (2004), *Neerlandistiek de grenzen voorbij. Handelingen van het Vijftiende Colloquium Neerlandicum*, Münster: Nodus Publikationen.
- GUSSENHOVEN, C. (1983), 'Van focus naar zinsaccent: een regel voor de plaats van het zinsaccent in het Nederlands' in: *GLOT: Tijdschrift voor Taalwetenschap*, 6/2, 131-155.
- GUSSENHOVEN, C. (2002), 'Intonation and interpretation: phonetics and phonology', in: B. Bell & I. Marlien (eds), 47-57.
- HAAN, J. (2001), *Speaking of questions. An exploration of Dutch question intonation*, Utrecht: LOT.
- HALLIDAY, M.A.K. (1967), 'Notes on transitivity and theme in English (part II)' in: *Journal of Linguistics*, 3/2, 199-244.
- 't HART, J. (1998), 'Intonation in Dutch', in: D. Hirst & A. Di Cristo (eds), 96-111.
- 't HART, J., R. COLLIER & A. COHEN (1990), *A perceptual study of intonation. An experimental-phonetic approach to speech perception*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HILIGSMANN, Ph. & L. RASIER (2002), 'De zinsaccentuering in de tussentaal van Franstalige leerders van het Nederlands', in: *nlf. Huidige tendensen in het NVT-onderwijs en -onderzoek*, 1, 37-53.
- HIRST, D. & A. DI CRISTO (eds.) (1998), *Intonation systems. A survey of twenty languages*, Cambridge: Cambridge University Press.
- LACHERET-DUJOUR, A. & F. BEAUGENDRE (1999), *La prosodie du français*, Paris: CNRS Edition.
- LUCCI, V. (1979), 'L'accent didactique', in: I. Fonagy & P.R. Léon (eds), 107-121.
- MERTENS, P. (1987), *L'intonation du français. De la description linguistique à la reconnaissance automatique*, onuitgegeven proefschrift, KU Leuven.
- OAKES, L. (2002), 'Phonostylistique des annonceurs de la radio: étude prosodique de textes radiophoniques', in: *French Language Studies*, 12, 279-306.
- PEKELDER, J. (2002), *Décodage et interprétation. Ordres linguistique, iconique et pragmatique en néerlandais contemporain*, Louvain-la-Neuve: Peeters.
- PIKE, K.L. (1945), *The intonation of American English*, University of Michigan Press: Ann Arbor.
- RASIER, L. (2003), 'De zinsaccentuering in de tussentaal van Franstalige NVT-leerders: een onderzoeksproject', in: *nlf. Onderzoek en onderwijs tussentwee talen*, 2, 91-103.
- RASIER, L. (2004), 'De zinsaccentuering in het Nederlands: een verkenning over de grenzen tussen (toegepaste) taalkunde en didactiek heen', in: A. Gelderblom e.a. (eds), 303-322.
- RJETVELD, A.C.M. & V.J. VAN HEUVEN (1997), *Algemene fonetiek*, Bussum: Coutinho.
- ROSSI, M. (1979), 'Le français, langue sans accent?', in: I. Fonagy & P.R. Léon (eds), 13-51.
- SLEEMAN, P., E. VERHEUGD & B. VLUGTER (2000), 'Informatiestructuur en syntaxis: overeenkomsten en verschillen tussen Frans en Nederlands', in: *Leuense bijdragen*, 89-1/2, 289-304.
- STUTTERHEIM, C.F.P. (1964), 'Enkelvoudige en samengestelde prominentieverhoudingen', in: Stutterheim, C.F.P. (ed.), 26-41.
- STUTTERHEIM, C.F.P. (ed.) (1971), *Uit de verstrooiing. Gesproken en geschreven taalkundige verhandelingen*, Leiden: Universitaire pers.
- STREEFKERK, B. (2002), *Prominence. Acoustic and lexical/syntactic correlates*, Utrecht: LOT.
- THIO, K. & M. VERBOOG (1999), *Verstaanbaar spreken, een handleiding uit spraakonderwijs voor docenten Nederlands als tweede taal*, Muiderberg: Coutinho.
- VALLAURI, E.L. (2000), 'The role of discourse, syntax and the lexicon in determining the nature and extent of focus', in: *Linguisticae Investigationes. Revue internationale de linguistique française et de linguistique générale*, 23/2, 229-252.
- VAN DER HORST, J. & K. VAN DER HORST (1999), *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw*, Den Haag / Antwerpen: Sdu Uitgevers & Standaard Uitgeverij.

Noten

1 In alle besproken voorbeelden worden de onderstreepte woorden/syllaben benadrukt.

2 Vierkante haakjes geven focusdomeinen aan.

3 Naast de 'Frequency Code' onderscheidt de auteur ook nog de 'Effort Code' die voorschrijft dat belangrijke informatie met extra nadruk wordt uitgesproken, en de 'Production Code' die verklaart waarom sprekers zinnen meestal op een hoge toon beginnen en op een lage toon eindigen (Gussenhoven 2002).

Causale connectieven in het leerdercorpus Nederlands

Liesbeth Degand & Julien Perrez, Université catholique de Louvain

I Inleiding

Dit artikel¹ wil een stand van zaken geven van de aanleg en opbouw van het LeerderCorpus Nederlands (LCN), een lopend project binnen de vakgroep Nederlandse Taalkunde van de Université catholique de Louvain. Om een beter inzicht te verkrijgen in het leerproces van een vreemde taal en de problemen die de leerder daarbij ondervindt, is het nodig de kenmerken van de tussentaal te bestuderen. Dergelijk onderzoek is het best gebaat met een degelijke empirische basis, zoals die voorhanden is in een corpus. De voordelen van (leerder)corpusanalyses voor dit type onderzoek zijn tweevoudig: (i) het gaat om grote verzamelingen natuurlijke taaldata, die met behulp van specifieke automatische procedures onderzocht kunnen worden in functie van het gewenste standpunt (Granger 1998, Meunier 1998), en (ii) corpusonderzoek verschaft de tekstuele context waarin een gegeven woord of structuur verschijnt, zodat de semantische en syntactische context die het gebruik van deze structuren beregelen blootgelegd kan worden. Door deze L2-gegevens te contrasteren met vergelijkbare L1-data kunnen specifieke tussentaalverschijnselen aan het licht gebracht worden, zoals vermijdingsstrategieën, over-, onder-, of incorrect gebruik van de onderzochte items (Granger & Tyson 1996, Osborne 1998, Liu & Shaw 2001).

Leerdercorpusonderzoek heeft zijn deugdelijkheid al bewezen (Granger 1994, Granger, Hung & Petch-Tyson 2002), maar voor het Nederlands zijn de beperkingen duidelijk:

- Er bestaat geen leerdercorpus voor het Nederlands. Het moet dus worden samengesteld. Tot op heden hebben onderzoekers hun gegevens inderdaad op een ad-hoc basis verzameld, in functie van de doeleinden van hun eigen onderzoek, wat hergebruik en distributie in sterke mate beperkt.
- Dergelijke ad-hoc "corpora" zijn bovendien beperkt qua omvang. Ze zijn dus wel nuttig voor de studie van morfo-syntactische verschijnsel-